

Київський університет імені Бориса Грінченка, 2012

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Модернізація системи вищої освіти України, зумовлена розбудовою незалежної держави, потребує змін у системі освіти з метою відтворення інтелектуального потенціалу суспільства, що зумовлюють потребу відповідної кадрової підготовки педагогів, здатних досліджувати, застосовувати новітні досягнення науково-технічного прогресу для реалізації нових підходів, науково-дослідної діяльності. Провідною ланкою системи дошкільної освіти та виховання є професійна підготовка майбутнього вихователя дошкільних навчальних закладів. Сучасні заклади дошкільної освіти ставлять підвищені вимоги до організації навчання і виховання підростаючого покоління, саме тому їм потрібні компетентні вихователі – дослідники, які мали б розвинені дослідницько-пошукові вміння. Можна з впевненістю стверджувати, що психолого-педагогічні аспекти дослідницької діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у нинішніх умовах є актуальною проблемою, адже лише висококваліфіковані фахівці зумовлюють якість освіти.

Важливим завданням фахової підготовки майбутніх вихователів ДНЗ у вищих навчальних педагогічних закладах є формування у студентів дослідницьких умінь і навичок. Майбутня професійна діяльність має стимулювати прагнення особистості до формування професійно необхідних якостей. Таким чином, маємо забезпечити ґрунтовну професійну підготовку майбутніх вихователів ДНЗ до дослідницької діяльності, формування дослідницьких умінь.

Аналіз досліджень та публікацій засвідчив, що проблемами підготовки фахівців у вищих навчальних закладах займалися такі вчені, як: О. Абдулліна, А. Алексюк, Л. Артемова, Ю. Бабанський, В. Базелюк, В. Бондар, С. Гончаренко, Е. Карпова, В. Кремень, Н. Кудикіна, Н. Лисенко, С. Мартиненко, В. Огнев'юк, І. Підласий, С. Сисоєва, О. Сластьонін та інші. Науковцями Г. Аксьоновим, Є. Бондаревською, І. Зязюном, Л. Лесохіною, О. Пехотою, О. Савченко, В. Тарасовим, Л. Хоружою вивчено структуру професійної діяльності, окремі складові професійної компетентності майбутнього педагога. Важливі кроки на шляху створення моделі особистості педагога, його професіограми зроблені Н. Левітовим, Г. Прохоровим, С. Фрідман та іншими.

Теоретичне та практичне осмислення потенціалу науково-дослідної діяльності як способу організації дослідницької діяльності передбачає виділення її характерних ознак, що впливають на особистісний розвиток студента – майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Нами встановлено, що поза увагою дослідників залишається проблема визначення психолого-педагогічних аспектів дослідницької діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Аналіз сукупності наукових джерел і дисертаційних досліджень засвідчив недостатність теоретико-

методологічних напрацювань, у яких би комплексно та системно розв'язувалося це питання. Це зумовлено неповною обґрунтованістю концептуальних завдань здійснення готовності майбутніх вихователів ДНЗ до дослідницької діяльності, недостатністю вивчення перспективного педагогічного досвіду.

З огляду на зазначене, **метою** статті є розкриття психолого-педагогічних аспектів дослідницької діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, встановлення сутності та змісту дослідницької діяльності та формування дослідницьких здібностей та вмінь.

Виклад основного матеріалу. Актуальність зазначеної теми статті, що охоплює психолого-педагогічні аспекти дослідницької діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, зумовлена реформуванням вищої освіти, потребами сучасності у високопрофесійних і компетентних фахівцях в галузі дошкільної освіти, педагогами нового покоління. У сучасних умовах важливо враховувати, що психолого-педагогічні засади дослідницької діяльності є інтеграцію досвіду шляхом отримання нової інформації, нових ідей і рішень, розвиток практичних умінь. Зазначимо, що в методичній підготовці значну роль відіграє особистість – педагог, який формує у майбутнього студента – вихователя ДНЗ професійну спрямованість та риси фахівця – дослідника, творчої особистості.

Сутність дослідницької діяльності ґрунтується на загальнопсихологічному понятті про діяльність, розробленому Л. Виготським, В. Давидовим, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та іншими вченими. За О. Леонтьєвим, діяльність – це процес, організований предметом і зовнішнім середовищем. Предметом зазвичай виступає той аспект, який може бути включений до структури діяльності на певному етапі розвитку [2, 308].

Особливості діяльності студента вищого педагогічного закладу зумовлюють психологічні чинники розвитку його особистості. На думку Н. Кузьміної і А. Реан, навчання у вищому навчальному закладі збігається з періодом зрілості та характеризується становленням особистісних рис. Помітно зміцнюються такі якості, як: цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою; підвищується інтерес до моральних проблем – способу і сенсу життя; посилюються соціально-моральні мотиви поведінки [1; 5]. Цей підхід є найбільш плідним для формування готовності майбутнього вихователя ДНЗ до дослідницької діяльності. Вміння здійснювати самоспостереження і самоаналіз, самостійно ставити мету, знаходити шляхи для самореалізації як складової дослідницької діяльності найбільш ефективно розвиваються у період професійного становлення особистості.

Ми погоджуємося з думкою С. Мартиненко, яка зазначає, що центральною, базовою основою професійної діяльності педагога, що зумовлює і процес, і результат діяльності, є система його дії (дії, спрямовані на створення оптимальних умов для розвитку особистості дитини, її творчу діяльність). Важливою умовою ефективної професійної діяльності педагога, вважає вчена, є "досконале володіння основами педагогічної майстерності" [3, с. 36].

На думку вчених, студентський вік є сприятливим для формування мотивів навчання, розвитку стійких пізнавальних потреб та інтересів, навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності; розкриття індивідуальних особливостей і здібностей.

З огляду на зазначене попередньо, в процесі дослідницької діяльності у студентів розвиваються:

- *пізнавальні здібності* (планування дослідницької діяльності, пошук шляхів вирішення проблеми, вибір оптимальних способів і засобів діяльності, аналіз і синтез інформації);
- *креативне мислення* (на всіх стадіях роботи над дослідницькою діяльністю);
- *дивергентне мислення* (студент має представити якнайбільше ідей щодо вирішення проблеми в межах дослідницької діяльності);
- *активність і самостійність* (опис індивідуальної частини дослідницької діяльності, планування, дослідження, оцінювання, самостійний вибір форми представлення результату діяльності);
- *просторова уява* (планування часу роботи над дослідницькою діяльністю, передбачення необхідних ресурсів, уміння оцінити та відібрати найбільш слушні ідеї);
- *критичне мислення* (на всіх етапах дослідницької діяльності);
- *сенсомоторні навички* (на етапі виготовлення освітнього продукту).

Крім того у студентів формуються:

- навички вербальної та невербальної комунікації (в умовах ситуативно-ділового спілкування);
- навички та прийоми роботи в колективі (виконання різних ролей у груповій роботі, взаємодопомога та взаємопідтримка учасників дослідницької діяльності);
- навички емоційно-вольової сфери (на всіх етапах роботи над дослідницькою діяльністю);
- навички спілкування в соціумі (на етапі збору необхідної інформації, під час презентації результату діяльності);
- вміння враховувати потреби оточуючих (при плануванні та виготовленні продукту, що має соціально ціннісне або прикладне значення);
- вміння приймати оцінку інших (здійснення само- та взаємооцінювання дослідницької діяльності за визначеними критеріями).

Процес опанування студентами основ дослідницької діяльності складний і динамічний, оскільки залежить від їхнього інтелектуального розвитку. Він має два аспекти: *педагогічний і психологічний*. Перший базується на сприйманні та осмисленні отриманої інформації про означений вид діяльності; розумінні внутрішньої будови інформації; узагальненні одержаної інформації на основі власного досвіду та логічного мислення; закріпленні інформації про діяльність; застосуванні теоретичної інформації на практиці.

Другий аспект – психологічний. Він передбачає природну потребу студента в поповненні власного досвіду знаннями про новий вид діяльності; виявлення інтересу (цікавості) до дослідницької діяльності; формування мотивів до такої діяльності; врахування емоційного стану студента як учасника означеної діяльності.

Так з-поміж інших видів виділяється своєю ефективністю та універсальністю дослідницька діяльність. Її специфіка потребує від викладача певних знань і вмінь, зокрема, знання форм і методів здійснення; володіння системою розвинених компетентностей у галузі технології моделювання, конструювання та реалізації

педагогічного процесу на основі особливостей та ціннісних орієнтацій студентів; зміни традиційної технології взаємодії зі студентами.

У контексті роботи над дослідницькою діяльністю змінено парадигму діяльності викладача, що базується на таких аспектах:

- діагностика та планування викладачем навчально-виховної роботи на основі дослідницького підходу;
- організація на науковій основі дослідницьких та пошукових дій студента відповідно до рівня розвитку сучасної інформаційної та технічної сфери;
- стимулювання навчальних дій студента на основі пізнавальних інтересів та життєвих потреб;
- контроль і корекція здобутих студентом знань, умінь та навичок;
- аналіз освітніх результатів.

Під час організації дослідницької діяльності передбачається наявність у педагога як суб'єкта означеної діяльності комплексу спеціальних здібностей, серед яких – дослідницькі здібності. Вони виявляються в умінні ефективно здійснювати дослідницьку діяльність і навчати цьому студентів; активізувати їхню пізнавальну діяльність шляхом постановки навчально-виховних проблем; організовувати дослідницьку діяльність різного рівня самостійності відповідно до індивідуальності кожного студента. Виділимо критерії та показники володіння педагогом дослідницькою діяльністю.

Когнітивні:

- адекватне уявлення про дослідницьку діяльність;
- знання способів перетворювальної діяльності;
- усвідомлення важливості дослідницької діяльності для педагогічного процесу;
- усвідомлення цілей і задач дослідницької діяльності;
- знання вимог до процесу проектування і до його кінцевих результатів;
- знання методичних засобів навчання студентів основам дослідницької діяльності;
- усвідомлення сутності та значення дослідницької діяльності, її ролі в підвищенні педагогічної компетентності.

Операційні:

- володіння методикою дослідницької діяльності;
- наявність навичок в дослідницькій діяльності освітнього процесу;
- вміння застосовувати традиційні та інноваційні методи навчання студентів у дослідницькій діяльності;
- сформованість навичок дослідницької діяльності;
- розвиненість комунікативних навичок, що дозволяють досліджувати, моделювати, прогнозувати, реалізовувати процес спілкування в різних соціальних і вікових групах;
- дослідницькі вміння проектувати власне професійне й особистісне зростання.

Особистісні:

- дослідницьке бачення світу;
- дослідницько -технологічне та системне мислення;
- орієнтація на творчість в освітній діяльності;
- потреба в навчанні студентів основам дослідницької діяльності;
- адекватна самооцінка власного рівня володіння дослідницькою діяльністю.

Виникає необхідність визначити, в чому полягає дослідницька діяльність її суб'єктів. З цією метою виділимо зміст та етапи співпраці педагога та студента в процесі дослідницької діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст дослідницької діяльності викладача та студента

Дослідницька діяльність педагога	Дослідницька діяльність студента
1. Обирає тему, об'єкт дослідження	1. Обирає тему індивідуальної (групової) дослідницької діяльності
2. Формулює мету дослідницької діяльності	2.Визначає мету власної діяльності
3. Розробляє сюжет та етапи дослідження	3.Ознайомлюється з основними етапами дослідницької діяльності
4. Структурує змістові та технологічні компоненти дослідження	4. З'ясовує, усвідомлює та аналізує дослідницьку задачу
5. Ставить дослідницьку проблему (задачу) перед студентом	5. Висуває гіпотетичні припущення (ідеї) щодо вирішення дослідницької задачі
6. Формулює загальне завдання та передбачає результати дослідницької діяльності	6. Визначає етапи спільної та індивідуальної діяльності
7. Планує методи роботи студентів і заходи, спрямовані на вирішення завдань	7. Вибирає способи та засоби власної діяльності
8. Готує ресурси (виконавців, обладнання, інформаційні чи інші матеріали, які будуть використовуватись у дослідницькій діяльності)	8. Ознайомлюється з можливими ресурсами, пропонує власні

9. Розробляє правила, систему заохочення, оцінювання та корегування дослідницької діяльності студентів	9. Відкриває нові знання
10. Готує методичні рекомендації та правила індивідуальної чи спільної діяльності студентів для виконання проектних завдань	10. Самостійно описує індивідуальну частину дослідницької діяльності
11. Координує (контролює) діяльність студента	11. Консультується з викладачем
12. Узагальнює отримані результати	12. Оформлює науково-дослідну роботу, аналізує та оцінює результати групової дослідницької діяльності

Отже, в основі дослідницької діяльності покладено взаємодію суб'єктів, яка полягає в спільній праці, пізнанні, спілкуванні. Студент є активним учасником дослідницької діяльності. Він визначає мету, відкриває нові знання, вибирає шляхи вирішення проблеми, експериментує, несе відповідальність за свою роботу. Педагог – партнер студента в зазначеній діяльності, він допомагає студентові визначити мету, розкриває можливі форми роботи, рекомендує джерела отримання інформації, сприяє прогнозуванню результатів, допомагає оцінити роботу, створює умови для активності студента. Такий підхід дозволяє уникнути педагогічного впливу на особистість, так званих дій "зверху", встановлює та підтримує взаємні зв'язки суб'єктів у спільній діяльності, результатом якої є вияви активності, формування суспільно значущих потреб і зростання мотивації.

У залежності від домінуваної в навчальному проекті діяльності її об'єктом може бути продукт, наділений практичною або теоретичною цінністю. Як правило, така цінність має суб'єктивний характер. З точки зору педагогіки, у дослідницькій діяльності вищу вартість має не сам продукт, а власне досвід у дослідницькій діяльності.

Відповідно до провідної мети проекту об'єкт може досліджуватися за ознаками групи, структури, місця, функції, часу та властивостей. У процесі дослідження об'єкта розвиваються соціально значущі якості, компетентності та пізнавальні інтереси студента. Водночас "об'єкт дослідницької діяльності розпредмечується – його сутність, властивості та логіка стають надбанням особистості студента, завдяки чому його здібності розвиваються і наповнюються предметним змістом" [5, с. 143].

Як зазначалося вище, одним із основних факторів розвитку студента є навчальна діяльність. Погодимося з думкою І. Підласого про те, що активність у діяльності дає можливість студенту швидше й успішніше засвоювати соціальний досвід, розвиває комунікативні здібності, формує ставлення до навколишньої дійсності.

Наукові дослідження (Б. Ананьєв, М. Скаткін, Г. Щукіна та інші) доводять, що навчальний процес удосконалюється завдяки включенню в нього цілого спектру видів діяльності: пізнавальної, трудової, комунікативної, ігрової, художньої, суспільно-корисної та ін. Усі вони також мають місце в дослідницькій діяльності.

Провідним аспектом дослідницької діяльності є пізнавальна діяльність студента. Вона розглядається психологами як найважливіший процес накопичення духовних цінностей, що відображає закони природи, суспільства, міжособистісних стосунків, і являє

собою складний процес переходу студента від незнання до знання, від випадкових спостережень і розрізнених відомостей до системи знань.

Метою дослідницької діяльності є стимулювання пізнавальної активності, яка, в свою чергу, забезпечує інтелектуальний розвиток студента. У дослідницькій діяльності під керівництвом педагога (чи з його консультацією) студент розкриває нові для себе знання і факти, здійснює відкриття, які мають суб'єктну значущість. Оволодіння новими знаннями відбувається в умовах активної розумової діяльності. Так, лише під час роботи з джерелами інформації студент виконує операції аналізу, конкретизації, порівняння, систематизації, узагальнення.

Процес пізнання як складова дослідницької діяльності зазвичай супроводжується емоційними переживаннями новизни, незвичності навчальної ситуації та відчуттям особистої значущості. Таким чином знання наповнюються доступними для студента поняттями і, як наслідок, стають більш стійкими. Зауважимо, що в пізнавальній діяльності не так яскраво відчувається результат, як, зокрема, у трудовій, однак вплив самого процесу на особистісний розвиток студента складно переоцінити.

Окрім пізнання важливою є також трудова діяльність. Під її впливом відбувається найбільш сприятливе й успішне формування особистості.

У трудовій діяльності студент пізнає важливі соціальні процеси, набуває трудових умінь і навичок. Водночас інтелектуальний і творчий характер трудової діяльності, передбачений дослідницькою діяльністю, наповнює навчальні поняття конкретним змістом, удосконалює способи пізнавальної діяльності. Реальність результату дослідницької діяльності дозволяє студенту відчути задоволення від власної роботи, а також сприяє утворенню і розвитку важливих мотивів діяльності: соціальних, пізнавальних, мотивів самоствердження та ін. Елементи трудової активності, що відображені в дослідницькій діяльності, стимулюють успішне формування духовності та моральності особистості, визначають готовність до свідомої праці.

Зазвичай у фахових публікаціях науково-дослідну діяльність асоціюють з одним із її різновидів – дослідницькою. Така діяльність організовується педагогом на лекціях та спрямовується на отримання нових знань шляхом проведення спостережень, дослідів, вимірювань тощо, відповідно до навчальних програм. Оскільки поняття "дослід" виходить за межі традиційного навчального процесу, у зазначеній діяльності може застосовуватись будь-який інший її різновид: пошукова, інформаційно-ознайомлювальна, конструкторська, ігрова та ін.

У досліджуваній роботі присутній такий вид діяльності як спілкування. Спілкування є необхідною умовою формування і розвитку суспільства й особистості. У процесі комунікації відображається, передається і засвоюється соціальний досвід. Спілкування відбувається на кожному етапі дослідницької діяльності: студент отримує раціональну інформацію; формує способи розумової діяльності; наслідує і запозичує емоції та почуття інших; отримує досвід роботи в групі. Засобами спілкування регулюються стосунки між суб'єктами дослідницької діяльності на основі спільних цілей, формуються моральні засади особистості, розвиваються комунікативні вміння студентів. Спілкування спонукає їх до самопізнання, оскільки дає змогу в процесі взаємодії з іншою людиною оцінювати власні мотиви, дії, якості.

Використання прийомів ігрової діяльності та її розвивального потенціалу в дослідницькій діяльності створює атмосферу активності, творчого пошуку, емоційності,

невимушеності. Художня діяльність надає можливість долучитися до безпосереднього спілкування з мистецтвом, яке заповнює сферу пізнання природи, людини, суспільства. Суспільно-корисна діяльність сприяє збагаченню освітнього процесу соціальною мотивацією, осмисленням цінності практичної діяльності на користь іншим, її морального смислу.

Для студентів дослідницька діяльність, наповнена різними видами діяльності, має особливе значення, оскільки кожен із них активізує їх, формує в них самостійність, розкриває природні здібності, збагачує життєвим досвідом, підвищує інтерес до пізнання. Взаємозв'язок між видами діяльності відбувається в різноманітних поєднаннях. Наприклад, у прикладній дослідницькій діяльності, окрім трудової діяльності, має місце пізнавальна (на етапі планування дослідницької діяльності), спілкування (на всіх етапах), ігрова (на етапі презентації результату) тощо. Залежно від цілей дослідницької діяльності студентів різноманітні види дій, що входять до складу означеної діяльності, можуть бути скомбіновані, вони збагачуються додатковими умовами, обмеженнями, допоміжними етапами (для засвоєння навичок, якими педагоги вже володіють, а студентам ще потрібно навчатися).

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що дослідницька діяльність як форма навчально-пізнавальної активності студентів – майбутніх вихователів ДНЗ має значний розвивальний потенціал, реалізація якою значною мірою визначається структурно-змістовим наповненням навчальної діяльності.

Література

1. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности: метод. пособ. / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб.; Рыбинск, 1993. – 54 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – 2-е изд. – М.: Педагогика, 1980. – 308 с.
3. Мартиненко С.М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: [монографія] / С.М. Мартиненко. – К.: КМПУ імені Б.Д. Грінченка, 2008. – 434 с.
4. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под. ред. Е.С.Полат. – М.: Академия, 2001. – 272 с.
5. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: Уч. пос. – М.: ВЛАДОС, 2001, –400 с.